

Dariusz Faszczka

(Akademia im. Aleksandra Gieysztora w Pułtusku)

<http://orcid.org/0000-0001-6579-5463>

Podpora tronu? Kwestia lojalności armii bułgarskiej podczas kryzysu państwa w latach 1885–1886*

Słowa kluczowe: Bułgaria, Aleksander von Battenberg, armia bułgarska, *coup d'état* 1886, lojalność
Keywords: Bulgaria, Alexander von Battenberg, Bulgarian Army, *coup d'état* 1886, loyalty

Wprowadzenie

Lojalność leży u podstaw funkcjonowania każdej armii. Znaczenie tego terminu można rozpatrywać w dwojaki sposób. Z jednej strony jest to dochowanie wierności i uczciwości wobec członków zespołu, co kryje się pod pojęciem „solidarności grupowej”. Cecha ta nabywana jest w wojsku m.in. podczas żmudnego procesu szkolenia i socjalizacji, kiedy to żołnierze uświadamiają sobie wzajemną zależność. Jest to jeden z najważniejszych czynników spajających ludzi w zespół zdolny do walki¹. W drugim znaczeniu jest to cecha kogoś, kto zachowuje posłuszeństwo wobec władzy i postępuje zgodnie z jej nakazami². W wojsku dotyczy to żołnierzy i ich stosunku do przełożonych, jak również relacji armii ze zwierzchnikiem sił zbrojnych. W obu tych przypadkach gwarantem podporządkowania się jest przestrzeganie przysięgi wojskowej.

* Transliteracja w niniejszym tekście oparta jest na Polskiej Normie PN-ISO 9: 2000 Transliteracja znaków cyrylicy na znaki łacińskie [red.].

¹ *Psychologia. Podręcznik Sił Zbrojnych Stanów Zjednoczonych*, red. Edwin G. Boring, tłum. Franciszka i Leon Sternikowie (Warszawa: Wydawnictwo MON, 1960), 435–436; S.L.A. Marshall, *Men against Fire: The Problem of Battle Command* (Norman: University of Oklahoma Press, 2000), 22, 148–150; Joel E. Hamby, „The Mutiny Wagon Wheel: A Leadership Model for Mutiny in Combat”, *Armed Forces & Society* 28/4 (2002): 575–600; Richard Holmes, *Acts of War: the Behaviour of Men in Battle* (London: Cassell, 2003), 283–285, 291, 306–307.

² *Lojalność*, https://wsjp.pl/index.php?id_hasla=4064&id_znaczenia=516403&l=9&ind=0 [dostęp: 17 III 2020].

Z treścią artykułu wiąże się drugie z opisanych powyżej znaczeń terminu „lojalność” (w ujęciu: wojsko – zwierzchnik sił zbrojnych). Podstawą do przedstawienia tego problemu jest kryzys państwa bułgarskiego w latach 1885–1886.

Armia jest jedną z najważniejszych instytucji powoływanych przez naród, któremu udało się stworzyć suwerenne państwo, bądź też jest narzędziem mającym dopomóc w jego powstaniu. Jej głównym zadaniem jest obrona kraju przed wrogiem zewnętrznym i wspieranie polityki zagranicznej środkami militarnymi. Siły zbrojne w sytuacjach szczególnych mogą być wykorzystywane także do osiągnięcia wewnętrznych celów politycznych. Wówczas to pełniący w nich służbę żołnierze stają przed dylematem zachowania lojalności wobec władzy lub sprzeniewierzenia się jej.

Na świecie jest wiele państw, gdzie zaangażowanie wojska w wewnętrzne rozgrywki polityczne było albo wciąż jest duże. Znamiennym przykładem mogą być w tym kontekście kraje Ameryki Południowej i Afryki, gdzie wojskowi wielokrotnie przejmowali władzę w wyniku zamachu stanu bądź tą samą drogą wynosili do władzy popieranym przez siebie polityków³. Również Europa nie była wolna od tego typu zjawisk. Jednym z krajów, gdzie wojsko często angażowało się w bieżącą działalność polityczną, była Bułgaria. Od chwili odzyskania suwerenności w 1878 r. na jej terytorium dochodziło kilkakrotnie do zamachów stanu przeprowadzanych przy pomocy armii, z udziałem wtajemniczonych polityków i oficerów. Dochodziło do nich w latach: 1881, 1886, 1923, 1934 i, poniekąd, również w 1944 r.⁴

Jak już wspomniano na wstępie, tematem artykułu jest jedno z takich wydarzeń, zapoczątkowane w 1885 r. zjednoczeniem ziem północnej i południowej Bułgarii, a zakończone rok później detronizacją księcia Aleksandra von Battenberga. Zdarzenia te ze względu na dramaturgię i zainteresowanie mocarstw europejskich, głównie Rosji, przykuły uwagę współczesnych oraz stały się przedmiotem badań specjalistów zajmujących się historią Bałkanów i Bułgarii w XIX w. Wśród autorów podejmujących tę tematykę w pierwszym rządzie można wymienić: Simeona Radeva⁵, Charlesa Jelavicha⁶, Arderna Hulme’a Beamana⁷, czy też autorów rosyjskich, Viktora I. Kosika⁸ i Petra Kucarova⁹.

³ Zob. Mariusz Gulczyński, *Panorama politycznych systemów świata* (Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe, 2004), 325–327.

⁴ Kwestię oceny wydarzeń w Sofii w 1944 r. przedstawił Jerzy Tomaszewski, „9 września 1944 r.: powstanie ludowe czy zamach stanu”, w *Trzydzieście wieków Bułgarii. Materiały polsko-bułgarskiej sesji naukowej Warszawa 28–30 X 1981 r.*, red. Janusz Siatkowski (Warszawa: PAN, Instytut Słowiańszczyzny, 1983), 299–312.

⁵ Simeon Radev, *Stroitelite na s’vremenna B’lgariâ*, t. II, *Regenstvo* (Sofia: B’lgarski pisatel, 1990).

⁶ Charles Jelavich, *Tsarist Russia and Balkan Nationalism. Russian Influence in the Internal Affairs of Bulgaria and Serbia, 1878–1886* (Berkeley: University of California Press, 1962).

⁷ Ardern Hulme Beaman, *M. Stambuloff* (London: Frederick Warne & Co., 1895).

⁸ Viktor I. Kosik, *Ruskaâ politika v Bolgarii 1878–1886* (Moskwa: Akademiâ Nauk SSSR, Institut Slaviânovedeniâ i Balkanistiki, 1991).

⁹ Petr Kucarov, *Vossoedinenie Bolgarii v 1885 godu i Rossijskaâ imperia* (Moskwa: Rossijskaâ Akademiâ Nauk, 2003).

Głównym celem przyświecającym autorowi artykułu jest przedstawienie procesu narastania kryzysu państwa bułgarskiego w latach 1885–1886, przebiegu zamachu stanu, mającego pozbawić władzy bułgarskiego władcę, jego konsekwencji, a także wyjaśnienie motywów, które kierowały zamachowcami. Podjęcie tematu lojalności armii w czasie kryzysu państwa bułgarskiego spowodowało, że aby zrozumieć logikę wydarzeń, trzeba także odnieść się do poprzedzającego opisywane wydarzenia procesu tworzenia i rozwoju armii bułgarskiej do 1885 r. Dopiero na tym tle była możliwa pełna prezentacja i ocena wypadków, jakie miały miejsce w Bułgarii w połowie lat osiemdziesiątych XIX w.

Powstanie armii bułgarskiej

Armia bułgarska została utworzona pod nazwą „Bułgarskie Ziemskie Wojsko” na podstawie przepisów tymczasowych z 25 kwietnia / 7 maja¹⁰ 1878 r. i na mocy zarządzenia nr 1 z 13/25 lipca rosyjskiego komisarza cesarskiego, gen. adiutanta księcia Aleksandra Dondukowa-Korsakowa¹¹. W jej skład weszły dotychczas istniejące bułgarskie oddziały ochotnicze, tzw. *op”lčenie*, utworzone przy boku armii rosyjskiej podczas wojny rosyjsko-tureckiej (1877–1878)¹², jak również nowo formowane na bazie ogłoszonego poboru bataliony, baterie i sotnie¹³.

Tym sposobem w krótkim czasie sformowano 27 batalionów piechoty, sześć sotni kawalerii i siedem baterii artylerii. Niezbędne do ich uzbrojenia i wyposażenia karabiny, armaty, konie i amunicję przekazało dowództwo Armii Naddunajskiej¹⁴.

¹⁰ Daty w tekście zostały zapisane według kalendarza juliańskiego i po ukośniku według kalendarza gregoriańskiego.

¹¹ Zapoved № 1 na Ruskiã Komisar v Bolgariã za B”lgarska Zemska Vojska, Plovdiv 13 VII 1878 g., dok. nr 5, w *B”lgarska vojenna istoriã. Podbrani izvori i dokumenty*, t. 2, red. Hristov Hristov (Sofiã: Voenno Izdatelstvo, 1984), 32–33.

¹² Oddziały tzw. pierwszego *op”lčenia* zostały utworzone na podstawie: Zapoved № 40 na glavokomanduvašiã ruskata Dunavska Armia za formirane na b”lgarskato *op”lčenie*, Kišinev, 5 IV 1877 g., dok. nr 1, w *ibidem*, 23–24 X 1877 r. dowódca Armii Naddunajskiej podjął decyzję o sformowaniu oddziałów drugiego *op”lčenia*: Zapoved № 184 na glavnokomanduvašiã ruskata Dunavska Armia za novite šest *op”lčenski družini v s”stava na op”lčenskite brigadi*, Gorna Studna, 22 IX 1877 g., dok. nr 2, w *ibidem*, 24–25.

¹³ Pobór został przeprowadzony we wszystkich guberniach Rumelii Wschodniej i Księstwa Bułgarskiego z wyjątkiem guberni warneńskiej i dwóch okręgów guberni ruszczuckiej, gdzie wciąż stacjonowały oddziały armii osmańskiej, Nikolaj R. Ovsãnyj, *Russkoe upravlenie v Bolgarii v 1877–78–79 gg.*, t. II: *Rossijskij Impertorskij Komissar v Bolgarii, general-ad”utant knãz’ A.M. Dondukov-Korsakov* (S. Peterburg: T-vo Hudožestvennoj Pečati, 1906), 122.

¹⁴ We wrześniu 1878 r. w raporcie adresowanym do ministra wojny Rosji cesarski komisarz w Bułgarii informował, że na uzbrojeniu Bułgarskiego Ziemskiego Wojska znajdowały się 142 działa, 80 tys. karabinów różnych typów oraz 18 mln nabożów, Iz otčeta Ruskiã Komisar v Bolgariã do vojennia minist”r v Rusiã za s”soãnieto na B”lgarska Zemska Vojska, Plovdiv, 18 IX 1878 g., dok. nr 10, w *B”lgarska vojenna*, 52.

domem rosyjskim Aleksandra von Battenberga²² jednym z pierwszych zadań parlamentu bułgarskiego było uregulowanie kwestii związanych z obronnością. Oddziały Bułgarskiego Ziemińskiego Wojska przemianowano na Bułgarskie Wojsko, podlegające rządowi i ministrowi wojny. W oparciu o stosowne zapisy zawarte w Konstytucji funkcję naczelnego dowódcy (w czasie pokoju, jak również na wypadek wojny) sprawował nowo wybrany władca²³. Bieżące dowodzenie oddziałami spoczywało natomiast w rękach ministra wojny oraz dwóch, a następnie trzech regionalnych dowództw: Wschodniego, Zachodniego i Sofijskiego²⁴.

Pełną kontrolę nad armią bułgarską zachowali Rosjanie, których liczba w szczytowym momencie wynosiła 394 oficerów i 2694 podoficerów oraz żołnierzy²⁵. Stan ten utrzymywał się niezmiennie przez okres najbliższych sześciu lat, kiedy to rosyjscy oficerowie sprawowali wszystkie wyższe stanowiska dowódcze, włącznie z funkcją ministra wojny, którym był rosyjski generał lub pułkownik. Pierwszym ministrem wojny został gen. mjr Piotr Parensow, uczestnik wojny rosyjsko-tureckiej²⁶. W następnych latach przez wymienione stanowisko przewinęło się wielu rosyjskich oficerów, co wynikało przede wszystkim z pogorszenia stosunków między Rosją a Księstwem Bułgarii. Rozkazy, szkolenie oraz wychowanie żołnierzy były oparte na ustawach, regulaminach, instrukcjach i metodach nauczania obowiązujących w armii rosyjskiej²⁷. Pod koniec 1883 r., w momencie wzrostu napięcia na linii Petersburg–Sofia, bułgarski władca podjął starania w celu ograniczenia rosyjskich wpływów w armii bułgarskiej przez dokonanie podziału ministerstwa wojny na dwie części: podległe mu dowództwo polowe, w której dominujący miał być „element bułgarski”, i część administracyjną podległą ministrowi wojny, rosyjskiemu oficerowi²⁸.

²² Dwudziestodwuletni siostrzeniec carycy rosyjskiej, porucznik 2. Pułku Dragonów Heskich, urodził się w Weronie i był synem austriackiego generała ks. Aleksandra Ludwika von Hessen-Darmstadt i Morganatycznej małżonki hr. Julii Teresy Hauke, córki generała artylerii Wojska Polskiego oraz ministra wojny Królestwa Polskiego Jana Maurycego Haukego herbu Bosak. Ukończył Szkołę Wojskową w Dreźnie i za zgodą cara Aleksandra II brał udział w wojnie rosyjsko-tureckiej 1877–1878 r., walcząc w szeregach armii carskiej, m.in. pod Plewną. Szerzej na ten temat: Adolf Koch, *Aleksander von Bulgarien. Mittheilungen aus seinem Leben und seiner Regierunng nach persönlichen Erinnerungen* (Darmsdat: Verlag von Arnold Bergsträger, 1887); Petko P^{ev}, *Knâz Aleksand^r I Batenberg^o glavnokomaduvaš* – 1885 (Sofiâ: Pečatnica „Stopiânsko Razvite”, [1939]).

²³ Daskalov, *B^olgarskoto obšestvo*, 118.

²⁴ Iz „Privrememno položenie za B^olgarskata Vojska”, Sofiâ, 17 XII 1879 g., dok. nr 18, w *B^olgarska vojenna*, 68–73.

²⁵ Zapiska o d^oâtel^onosti vremennogo ruskogo upravleniâ v Bolgarii, w Nikolaj R. Ovsânyj, *Russkoe upravlenie*, 222.

²⁶ Angel Curakov, *Enciklopediâ pravitelstata na B^olgariâ. Hronologiâ na političeskiâ život 1878–2005* (Sofiâ: Izdatelska k^oša „Pet^r Beron”, 2005), 11.

²⁷ Zapoved N° 57 po vojennoto vedimstvo za priemane na ruskite ustavi i nastravleniâ za r^okovodstvo i izp^olenie v B^olgarsata Vojska, Sofiâ, 16 III 1880 g., dok. nr 20, w *B^olgarska vojenna*, 74–75.

²⁸ Ivan Tančev, „B^olgari v evropejski voennoučebni zavedeniâ (1878–1912)”, *Istoričeski pregled* 5/6 (2000): 196.

Pomimo istnienia wielu problemów, w tym również związanych z finansowaniem wojska, w latach 1879–1885 armia Księstwa Bułgarii rozwijała się dynamicznie, a jej struktura organizacyjna uległa istotnym zmianom zgodnie z ogólnoeuropejskimi wzorami. We wrześniu 1885 r. w jej szeregach znajdowało się 12 286 oficerów i żołnierzy. W tym w piechocie służyło – 8920, w kawalerii – 1104, w artylerii – 1388, w oddziałach inżynieryjnych – 481, a we flotylli – 124 żołnierzy. Przeszkolone rezerwy wynosiły około 43 000 osób²⁹.

Nieco odmienną organizację miały oddziały wojskowe Rumelii Wschodniej. Zgodnie ze Statutem Organicznym, opracowanym przez przedstawicieli mocarstw europejskich, armia Rumelii Wschodniej miała charakter milicyjny. Jej oddziały formalnie wchodziły w skład wojska osmańskiego, a ich zadaniem była obrona północnej granicy³⁰.

Dowództwo nad oddziałami milicji i żandarmerii sprawował Sztab Główny, kierowany przez wyznaczonego przez sułtana naczelnika i oficerów, którymi byli wojskowi pochodzący z krajów Europy Zachodniej pozostający na służbie tureckiej³¹. Niższe stanowiska oficerskie zajmowali natomiast rosyjscy oficerowie kontraktowi oraz Bułgarzy, w dużej liczbie absolwenci Szkoły Wojskowej w Sofii. Dzięki temu możliwe było zachowanie bułgarskiego charakteru oddziałów milicji³².

W wyniku działań cudzoziemskich oficerów udało się „zamrozić” rozwój organizacyjny jednostek milicji, zminimalizować jej skład i ograniczyć ją niemal wyłącznie do jednostek piechoty. W czasie pokoju siły zbrojne Rumelii składały się z: 12 batalionów piechoty, batalionu szkolnego (dwie kompanie piechoty), szwadronu kawalerii, półbaterii artylerii (cztery działa) i kompanii inżynieryjnej. Spośród wszystkich batalionów piechoty jedynie trzy były rozwinięte i w ich skład wchodziły trzy kompanie. Pozostałe dziewięć batalionów miało charakter szkieletowy, składały się one jedynie z jednej rozwiniętej kompanii piechoty. Tym sposobem w szeregach milicji w 1885 r. było zaledwie 3503 żołnierzy, a przeszkolone rezerwy wynosiły około 16 tys. mężczyzn³³.

Wojna serbsko-bułgarska w 1885 r.

Wyjątkowo trudnym sprawdzianem dla młodej armii bułgarskiej była wojna serbsko-bułgarska w 1885 r. Powodem jej wybuchu była obawa króla Serbii

²⁹ Georgi V”lkov, „Komplektuvane, organizacionno razvite i materialno-tehničesko osiguravane na v”or”ženite sili na Knážestvo B”lgariá i Iztočna Rumeliá”, w *B”lgarskata Armia*, 41.

³⁰ Šab na armiata – Voenna-istoričeska komisiá, *Istoriá na sr”bsko-b”lgarskata vojna 1885 god* (Sofiá: Dr”žavna pečatnica, 1925), 89–90.

³¹ Mercia MacDermott, *A History of Bulgaria 1393–1885* (London: Ruskin House, 1962), 335.

³² Georgi V”lkov, „Učastie na ruskite oficeri v izgraždane na istočnorumelijskata miliciá (1879–1885 g.)”, *Voennistoričeski sbornik* 2 (1975): 104.

³³ *Idem*, „Komplektuvane, organizacionno”, 43.

Milana I Obrenowicia przed zaburzeniem stanu równowagi na Bałkanach w związku z przeprowadzonym 6/18 września 1885 r. zamachem stanu, w wyniku którego doszło do zjednoczenia Księstwa Bułgarskiego i Rumelii Wschodniej. Ważną rolę w zapewnieniu sukcesu przewrotu odegrały oddziały milicji wschodniorumelijskiej. Włączenie w skład zamachowców grupy młodych oficerów, którzy stanęli na czele żołnierzy, doprowadziło do bezkrwawego obalenia rządu w Płowdiwie i ogłoszenia unii północnej i południowej Bułgarii³⁴.

Zespolenie to, będące spełnieniem aspiracji narodu bułgarskiego, odbyło się jednak bez wiedzy i zgody wielkich mocarstw, a przez to wywołało poważne reperkusje na arenie międzynarodowej³⁵. Szczególna rola przypadła tu Wysokiej Porcie, która potępiła zuchwałe działanie zamachowców i zażądała przywrócenia *status quo* w zbuntowanej prowincji³⁶. Jednocześnie powołano rezerwistów w europejskich prowincjach i zarządzono koncentrację wojsk w pobliżu granicy bułgarskiej³⁷. Zmusiło to rząd w Sofii do podjęcia niezbędnych środków w celu zapewnienia obrony granicy bułgarsko-tureckiej. W tym celu zarządzona została m.in. mobilizacja bułgarskich sił zbrojnych³⁸.

Przebiegała ona w trudnych warunkach, spowodowanych m.in. podjętą trzeciego dnia po zjednoczeniu decyzją cara o natychmiastowym wycofaniu wszystkich rosyjskich instruktorów z armii bułgarskiej³⁹. Mimo to dzięki entuzjizmowi społeczeństwa w czasie około dwóch tygodni udało się powołać pod broń 48 259 żołnierzy w księstwie i 14 tys. osób, w tym około 4 tys. ochotników w Rumelii Wschodniej⁴⁰. Utworzono także naczelne dowództwo, na czele którego stanął książę Aleksander von Battenberg, oraz wprowadzono na terenie całego kraju

³⁴ Manifest ot Aleksand”r Batenberg do b”lgarskiã narod za S”edinenieto na Iztočna Rumeliã s Knãžestvo B”lgariã, Veliko T”rnovo, 8 IX 1885 g., dok. nr 383, w *S”edinenieto 1885. Sbornik ot dokumenty 1878/1886*, red. Elena Stelova, Radoslav Popov, Dojno Dojnov (Sofiã: Nauka i iskustvo, 1985), 426.

³⁵ Szerzej na ten temat: Dariusz Faszczka, *Wojna serbsko-bułgarska 1885 roku. Studium polityczno-wojskowe* (Oświęcim: Wydawnictwo Napoleon V, 2018), 40–46.

³⁶ „Telegramy Gazety Warszawskiej”, *Gazeta Warszawska* 210 (12/24 IX 1885).

³⁷ Według informacji uzyskanych przez niemieckiego ambasadora w Konstantynopolu w europejskiej części Imperium Osmańskiego znajdowało się 25 tys. żołnierzy w rejonie Edirne i 40–45 tys. na terenie Albanii i Macedonii, Dokład ot germanskiã poslanik v Carigrad Radovic do d”rżavniã kancler Bismark v Berlin, Pera 19 1885, dok. nr 233, w *S”edinenieto na Severna i Űžna B”lgariã i Sr”bsko-b”lgarskata vojna. Diplomatičeski dokumenti 1885–1886*, red. Hristo Hristov et al. (Sofiã: D”rżavno izdatelstvo nauka i izkustvo, 1989), 225.

³⁸ Ukaz Nr 29 na knãž Aleksand”r I Batenberg za svikvane na zapasnite činove v”v vojskata, Varna, 6 IX 1885 g., w *B”lgarska vojenna*, 117.

³⁹ V.N. Krapčanski, G.R. Hristov, D.D. V”zelov, I.K. Skačokov, *Krat”k obzor na bojniã s”stav, organizaciata, pop”lneto i mobilizaciãta na B”lgarskata Armia ot 1878 do 1944 g.* (Sofiã: Dr”żavno voenno izdatelstvo, 1961), 26, 40.

⁴⁰ Łącznie w szeregach armii bułgarskiej znalazło się około 66 tys. żołnierzy, *Istoriã na Sr”bsko-b”lgarskata vojna 1885 god*, red. Jono Mitev (Sofiã: Voenno izdatelstvo, 1971), 112. Według wyczerpanych przedstawionych przez gen. Paprikowa liczba ta była mniejsza i wynosiła 53 900 żołnierzy, Stefan

stan wojenny i zarządzono reorganizację armii Rumelii Wschodniej⁴¹. Ze względu na postanowienie cesarza Rosji, wszystkie stanowiska dowódcze w mobilizowanych oddziałach, jak również w utworzonym dowództwie objęli młodzi oficerowie bułgarscy, z których zdecydowana większość miała 20–30 lat i była w stopniu porucznika lub co najwyżej kapitana⁴².

Do spodziewanej interwencji ze strony Turcji jednak nie doszło. Na początku października 1885 r. coraz większy niepokój zaczęła budzić postawa serbskiego władcy, który konsekwentnie odrzucał próby usunięcia napięcia w stosunkach między obu państwami⁴³. Prowojennej retoryce władz w Belgradzie towarzyszyły także przygotowania wojenne. W tej sytuacji dowództwo bułgarskie podjęło decyzję o zorganizowaniu obrony granicy bułgarsko-serbskiej. W tym celu na zachodzie kraju zgromadzono 32 437 żołnierzy i 71 armat. W dużym stopniu były to jednak jednostki składające się z rezerwistów i ochotników dysponujących niewielkim doświadczeniem bojowym. Główne siły armii bułgarskiej pozostawały nadal na granicy bułgarsko-tureckiej.

2/14 listopada 1885 r. wojska serbskie zaatakowały Bułgarię. Stawiające im opór oddziały bułgarskie zmuszone zostały do odwrotu. Ostatecznie o wyniku wojny zdecydowały trzydniowe walki pod Sliwnicą (5/17–7/19 listopada), zakończone zwycięstwem Bułgarów. W ten sposób przeciwnik został zmuszony do przerwania ofensywy, a oddziały bułgarskie przeszły do kontrataku. Wkrótce odzyskano utracone wcześniej tereny, a Bułgarzy wkroczyli na terytorium serbskie. 15/27 listopada zdobyty został Piroć⁴⁴. Dzień później do kwatery głównej armii bułgarskiej przybył austro-węgierski poseł w Belgradzie, hrabia Rudolf Khevenhüller-Metsch, i zażądał od bułgarskiego władcy natychmiastowego zawieszenia broni, w przeciwnym razie Bułgarzy na swojej drodze mieli spotkać austriackich żołnierzy⁴⁵.

9/21 grudnia 1885 r. przy aktywnym udziale międzynarodowej komisji wojskowej podpisane zostało zawieszenie broni między wojującymi stronami⁴⁶,

Paprikov, *Sr"bsko-b"lgarskata vojna 1885* (Sofiá: Obšina Pirdop, Dr"žavna agenciá „Arhiv”, Dr"žaven voennoistoričeski arhiv, 2011), 87–88.

⁴¹ Prikaz na knâz Aleksand"r I po Voенno ministerstvo za poemanie komandvaneto na b"lgarskite vojski, obâvane na voенno položenie o organizaciâta na armiâta v Ūžna B"lgariâ, Plovdiv, 9 IX 1885 g., dok. nr 5, w Milena Todorakova, „S"edinenieto – p"t k"m izgraždaneto na edini nacionalni institucii o b"lgarska d"ržavnost”, *Izvestiâ na d"ržavnite arhivi* 89 (2005): 42–44.

⁴² Georgi V"lkov, „S"stoânie na v"or"ženite sili na voúvašite strani”, w *Sr"bsko-b"lgarskata vojna 1885. Sbornik statii*, red. Jono Mitev (Sofiá: Voенno izdatelstvo 1985), 50. Por. też: Colonel Regenspursky, *The Serbo-Bulgarian War of 1885. Combat at Slivnitsa*, transl. George F. Nafziger (West Chester: The Nafziger Collection, Inc., 2007), 10.

⁴³ Szerzej na ten temat: Faszczka, *Wojna serbsko-bułgarska*, 46–53.

⁴⁴ Szerzej na temat działań wojennych zob. *ibidem*, 125–202.

⁴⁵ Artur von Huna, *Borbata na B"lgarit za S"edinenieto si. Političesko-voenna istoriâ na B"lgarorumelijskit s"bitiâ v 1885 god* (Russe: Skoro-pečatnica St. Iv. Roglev, 1890), 255. Por. też: Nedálko N. Gacov, *Podgotovka na stranite za vojna*, w *Kratka voenna istoriâ na B"lgariâ 681–1945* (Sofiá: Voенno izdatelstvo, 1977), 212.

⁴⁶ Protokół o zawieszeniu broni między Bułgarią i Serbią [podpisany 9/21 XII 1885 r.], dok. nr 4, w Jarosław Rubacha, Andrzej Malinowski, Antoni Giza, *Historia Bułgarii 1870–1915. Materiały*

a 19 lutego / 3 marca 1886 r. w Bukareszcie podpisano pokój, którego jedyny artykuł stanowił, że „przywrócono pokój między Królestwem Serbii a Księstwem Bułgarii”⁴⁷. W odniesieniu do granicy bułgarsko-serbskiej traktat potwierdził *status quo* ustanowione w Berlinie w 1878 r.

24 marca / 5 kwietnia 1886 r. w pałacu Tophane podpisano umowę, znaną jako Akt z Tophane. Regulował on zasady, na jakich Turcja zgodziła się na unię północnej i południowej Bułgarii przez Imperium Osmańskie. Mimo że podpisane porozumienie zawierało pewne niekorzystne klauzule dla Bułgarii (oderwanie okręgu Kyrdżali i wiosek w regionie Tamrasz), zjednoczenie dwóch państw bułgarskich zostało uprawomocnione⁴⁸.

Zamach stanu 9/21 sierpnia 1886 r.

Unia ziem bułgarskich i wojna serbsko-bułgarska spowodowały ogromny wzrost autorytetu bułgarskiego księcia. Z oczywistych względów nie spodobało się to w Petersburgu, gdzie z niepokojem patrzono na możliwość zacieśnienia współpracy Sofii i Londynu, który wcielił się w rolę protektora bułgarskich interesów przed Wysoką Portą i tym samym zmierzał do osłabienia wpływów rosyjskich w Bułgarii. Choć formalnie rząd Rosji ignorował bułgarskiego władcę, to nieoficjalnie podjął działania, aby go usunąć za pomocą wszelkich dostępnych środków.

Zwycięstwo w wojnie z Serbią i uznanie zjednoczenia, wywalczone na drodze dyplomatycznej, nie przyniosły oczekiwanej w społeczeństwie bułgarskim poprawy warunków życia. Co więcej, kraj pogrążył się w kryzysie gospodarczym spowodowanym wydatkami poniesionymi na pokrycie kosztów wojny z Serbią i związanymi z unifikacją obu części Bułgarii⁴⁹. Zniesienie 29 marca / 10 kwietnia 1886 r. stanu oblężenia wyzwoliło także ukrywane do tej pory pokłady niezadowolonia wywołanego działaniami księcia i rządu na forum międzynarodowym. Oba te ośrodki władzy atakowano za zbytnią uległość podczas rozmów pokojowych prowadzonych z Serbią w Bukareszcie i w czasie negocjacji ze stroną turecką w Konstantynopolu. Podnoszono także, że nie zrobiono wiele w celu poprawy stosunków bułgarsko-rosyjskich. Wyrażano ponadto obawy o przyszłość pozostających we władaniu tureckim Bułgarów zamieszkujących Macedonię i Trację⁵⁰.

źródłowe z komentarzami, t. I: *Polityka międzynarodowa* (Warszawa: Neriton, 2006), 60–61.

⁴⁷ Umowa o pokoju między Księstwem Bułgarii a Królestwem Serbii [podpisana w Bukareszcie 19 II / 3 III 1886 r.], dok. nr 5, w *ibidem*, 62.

⁴⁸ Tophanenski akt za S^oedinenieto na Knâžestvo B^olgariâ s Iztočna Rumeliâ, Caribrod, 6 IV 1886 g., dok. nr 114, w *B^olgarska vojenna*, 194–195.

⁴⁹ Jelavich, *Tsarist Russia*, 243.

⁵⁰ Elena Stelova, Stojčo Gr^ončarov, *Istoriâ na nova B^olgariâ (1878–1944)*, t. III (Sofiâ: Izdatelska k^oša „Anubis”, 1999), 89. Zob. też: Richard J. Crampton, *Bulgaria* (Oxford: Oxford University Press, 2007), 126.

Wroga postawa rządu carskiego wobec bułgarskiego władcy dodatkowo sprzyjała podziałom w społeczeństwie bułgarskim. Elity polityczne kraju podzieliły się na zwolenników i przeciwników Aleksandra von Battenberga⁵¹. W kraju panowała napięta atmosfera i dochodziło do manifestacji antyrządowych inspirowanych przez przeciwników księcia⁵². Nasiliła się także aktywność rosyjskich agentów, którzy rozsiewali informacje, że pozostawanie na tronie księcia było główną przeskądą uniemożliwiającą pełną unię ziem bułgarskich⁵³.

Najbardziej nieprzejednanym i znanym adwersarzem księcia był Dragan Cankow, były przywódca Partii Liberalnej i były premier rządu bułgarskiego, korzystający z hojnego wsparcia finansowego Rosjan⁵⁴. Bardziej istotne niż starania Cankowa i jego zwolenników były jednak intrygi wśród części korpusu oficerskiego. To właśnie tam latem 1886 r. zrodziła się idea dokonania zamachu stanu.

Inicjatorem spisku mającego doprowadzić do obalenia księcia Aleksandra był szef wydziału w ministerstwie wojny mjr Radko Dimitriew, który wkrótce zwerbował kpt. Anastasa Todorowa Benderewa, bohatera bitwy pod Sliwnicą, oraz komendanta Akademii Wojskowej w Sofii mjr. Petra Dimitrowa Grujewa. O swoich zamiarach zamachowcy poinformowali ministra wojny mjr. Konstantina Nikiforowa, który pozostawał w bliskich stosunkach z Benderewem⁵⁵.

Spiskowcy nawiązali także kontakty z rosyjskim przedstawicielstwem dyplomatycznym w Sofii. W plany spiskowców wprowadzony był attaché wojskowy płk Wsiewołod Sacharow i sekretarz przedstawicielstwa dyplomatycznego Rosji w Bułgarii P. Bogdanow, którzy szczegółowo informowali Petersburg o postęпах w przygotowywaniu spisku⁵⁶. Co ciekawe, informacje te na dworze w Petersburgu przyjmowano z dużą rezerwą, obawiając się, że może być to prowokacja⁵⁷.

Plan zamachowców przewidywał, przy pomocy spreparowanych meldunków o przygotowaniach wojennych ze strony Serbii, skłonienie księcia, aby skierował lojalne mu jednostki garnizonu sofijskiego na granicę serbsko-bułgarską, a w ich miejsce sprowadził z głębi kraju 2. pułk piechoty i wtedy przy jego pomocy opanaować stolicę i zmusić Aleksandra von Battenberga do abdykacji⁵⁸.

⁵¹ Cyt. za: Statelova, Gr"nčarov, *Istoriâ na nova*, 90.

⁵² Kucarov, *Vossoedinenie Bolgarii*, 145.

⁵³ Jelavich, *Tsarist Russia*, 240–241.

⁵⁴ Piś'mo dyplomatycznego agenta w Sofii direktoru aziatickiego departamenta Zinov'evu, Peterburg, 29/17 XII 1885 g., dok. nr 4, w *Avanturite na ruskiâ cariz"m v B"lgariâ. Sbornik dokumenti ot carskite arhivi*, red. P. Pavlovič (Moskwa: D"ržavno socialno-ikonomičesko izdatelstvo, 1935), 37–38.

⁵⁵ Jelavich, *Tsarist Russia*, 248.

⁵⁶ Kucarov, *Vossoedinenie Bolgarii*, 149.

⁵⁷ Mihail Ū. Zolotuhin, *Rossiâ, zapadnoevropejskite deržavy i Osmanskaâ imperia v period meždunarodnyh krizisov na Balkanah (1885–1888 g.g.)* (Moskwa: „Nauka” Izdatel'skaâ firma „Vostočnaâ literatura”, 1993), 153.

⁵⁸ Telegramma dyplomatycznego agenta w Sofii ministru inostrannyh del Girsu, 27 VII / 8 VIII 1886 g., dok. nr 11, w *Avanturite na ruskiâ*, 47–48.

9/21 sierpnia 1886 r. grupa oficerów, kierowana przez mjr. Dimitriewa i wspierana przez żołnierzy 2. pułku piechoty, 1. pułku artylerii oraz dwie kompanie kadetów Akademii Wojskowej, dokonała zamachu stanu. Po północy zamachowcy opanowali budynki ministerstwa wojny, poczty i otoczyli pałac książęcy. O godz. 3 Aleksander von Battenberg został obudzony przez kamerdynera i zmuszony do podpisania aktu zrzeczenia się tronu przedstawionego przez mjr. Dimitriewa i mjr. Grujewa⁵⁹. Po złożeniu podpisu książę pod eskortą wojskową został wywieziony ze stolicy i odesłany na granicę, skąd miał się udać do domu rodzinnego w Darmstadt⁶⁰.

Następnym krokiem zamachowców było utworzenie rządu tymczasowego, do którego powołano przywódców wszystkich partii politycznych, nie pytając ich nawet o zgodę. I tu spotkał spiskowców zawód, ponieważ większość polityków odmówiła udziału w tych pracach⁶¹. W wyniku całonocnych negocjacji wieczorem 9/21 sierpnia 1886 r. został utworzony nowy gabinet, chociaż w mocno okrojonym składzie. W jego skład weszli: znany rusofil metropolita Kliment jako premier oraz: mjr Konstantin Nikiforow, Dragan Cankow, Christo Stojanow, Wasil Radosławow, Konstantin Petkow i Todor Burmow⁶².

Jeszcze tego samego dnia opublikowana została deklaracja „Do narodu bułgarskiego”, w której poinformowano o abdykacji księcia „[...] ze względu na jego głębokie przekonanie, że kontynuacja jego panowania doprowadzi jedynie do ruiny Bułgarię”. W treści dokumentu znalazła się również informacja o ukonstytuowaniu się rządu tymczasowego, który miał sprawować władzę do czasu zebrania się Zgromadzenia Narodowego oraz apel o utrzymanie porządku w kraju. Oświadczenie kończyło zapewnienie, że „Naród bułgarski może być pewny, że Jego Cesarska Wysokość, car, Obrońca Bułgarii, nie przestanie udzielać potężnej pomocy i ochrony naszemu krajowi”⁶³. Wydanie odezwy poprzedził rozkaz odebrania przysięgi od wojska na wierność dla nowego rządu⁶⁴.

Mimo pozornego sukcesu, jakim było zdetronizowanie księcia i utworzenie nowego organu władzy centralnej, sytuacja w Bułgarii była daleka od ideału. Wpływ na to miały szerzące się pogłoski o mogącej nastąpić interwencji zbrojnej ze strony Imperium Osmańskiego⁶⁵, co mogło również skłonić sąsiednią Serbię

⁵⁹ Mihail Ralev, „Detronaciata na knáz Aleksand”r Batenberg na 9 avgust 1886 g.”, *Voennoi-storičeski sbornik* 2 (1972): 84–85.

⁶⁰ Jelavich, *Tsarist Russia*, 251.

⁶¹ Beaman, *M. Stambuloff*, 92.

⁶² Curakov, *Enciklopediâ pravitelstata*, 50.

⁶³ Cyt. za: Beaman, *M. Stambuloff*, 92–93.

⁶⁴ Jeszcze tego samego dnia lub w dniu następnym rano przysięgę złożyli m.in. żołnierze 5., 7., 8. i 9. pułku piechoty oraz 2. pułku artylerii i 2. pułku kawalerii, „Bułgarya”, *Dziennik Poznański* 218 (24 IX 1886).

⁶⁵ Powód do takich plotek dała rozmowa tureckiego przedstawiciela w Sofii Gadbana Efendiego z brytyjskim pracownikiem konsulatu, podczas której Brytyjczyk rzekomo zachęcał rząd turecki do podjęcia interwencji zbrojnej. Miała ona z jednej strony przeciwdziałać agresji ze strony Serbii, z drugiej zaś – stanowić przeszkodę dla umocnienia się wpływów rosyjskich w Bułgarii, Kosik, *Russkaâ politika*, 141.

do napaści. Stan napięcia pogłębiało także powściągliwe zachowanie Rosji, która ograniczało się jedynie do dyplomatycznych gestów, niepopartych bezpośrednim zaangażowaniem się w sprawy bułgarskie. W tej sytuacji kluczową sprawą dla powodzenia zamachu była postawa Bułgarów i wojska.

Po początkowym szoku część polityków oraz niektórzy dowódcy wojskowi (głównie z południowej Bułgarii) wypowiedzieli się przeciwko detronizacji księcia, a niektórzy dowódcy odmówili wykonania rozkazu o złożeniu przysięgi nowym władzom⁶⁶. Rolę głównego sojusznika obalonego władcy podjął się pełnić cieszący się dużym autorytetem w społeczeństwie przewodniczący Zgromadzenia Narodowego Stefan Stambolow⁶⁷. Do 10/22 sierpnia 1886 r. skupił on wokół siebie przeciwników zamachu, wśród których znalazł się jego szwagier – ppłk Sawa Mutkurow, dowódca brygady w Płowdiwie⁶⁸. Stojący na czele kontrzamachu Stambolow mianował go głównodowodzącym bułgarskiej armii i wysłał telegram do Sofii, w którym zażądał ustąpienia rządu przed upływem 24 godzin⁶⁹.

Tradycyjnie została wydana także deklaracja o treści:

W imieniu Aleksandra I, księcia Bułgarii i Zgromadzenia Narodowego, oświadczam, że wyjęłam spod prawa członków Rządu Tymczasowego, na którego czele stoi Klemens, a każdy, kto będzie wykonywał polecenia tego rządu, będzie sądzony i karany przez prawo wojskowe. Powołuję podpułkownika Mutkurowa na naczelnego dowódcę wojsk bułgarskich i nakazuję wszystkim władzom w kraju, zarówno cywilnym, jak i wojskowym, podporządkować się bez sprzeciwu. Apeluje do bohaterskiego narodu Bułgarii, aby bronił tronu i kraju przed zdrajcami, którzy próbowali zdeponizować naszego bohaterskiego i ukochanego księcia. Niech Bóg Wszechmogący da nam siłę, by naród obronił honor oraz prawo i zapewni chwałę naszemu krajowi i wybranemu przez nas księciu. Bułgaria na zawsze! Niech żyje książę Bułgarii Aleksander I!⁷⁰

W ten sposób w państwie pojawił się konkurencyjny wobec rządu w Sofii ośrodek władzy kierowany przez przewodniczącego Zgromadzenia Narodowego. Doprowadziło to do chaosu i zamieszania wśród urzędników i oficerów oraz zaostrzenia sytuacji politycznej na tyle, że mogło to w każdej chwili doprowadzić do wybuchu wojny domowej.

Tymczasem siły przeciwników przewrotu rosły. Po stronie księcia i Stambolowa opowiedzieli się żołnierze stacjonujący w: Sliwen, Warnie, Starej Zagorze,

⁶⁶ Wśród pierwszych oddziałów, które odmówiły złożenia przysięgi, znalazły się dwa bataliony pułku przybocznego i 4. pułk piechoty w Plewnie, „Bułgarya”, *Dziennik Poznański* 218 (24 IX 1886).

⁶⁷ Jelavich, *Tsarist Russia*, 253–254.

⁶⁸ Mutkurow miał pewne wątpliwości, po której stronie ma się opowiedzieć. Przekonać go miała rozmowa z brytyjskim konsulem w Płowdiw kpt. Henry Mitchellem Jonesem, który zaapelował do jego poczucia honoru i przekonał, aby nie składał przysięgi wierności zdrajcom, Beaman, *M. Stambuloff*, 94.

⁶⁹ Radev, *Stroitelite na s'vremenna*, 82.

⁷⁰ Cyt. za: Beaman, *M. Stambuloff*, 94.

Czirpan, Nowej Zagorze, Swisztowie, Koteł, Gabrowie i Tyrnowie⁷¹. W Sewliwie i innych miejscowościach na południu kraju odbyły się demonstracje przeciwników zamachu stanu. Zwolennicy księcia zwrócili się także o pomoc do mocarstw europejskich, wysyłając za pomocą bułgarskiego przedstawiciela dyplomatycznego w Bukareszcie notę dyplomatyczną, w której odpowiedzialnością za przeprowadzenie zamachu obarczono Rosję i poproszono o interwencję⁷².

Przed upływem 24-godzinnego terminu ultimatum zamachowcy podjęli próbę negocjacji ze Stambułowem. Rozmowy zakończyły się jednak fiaskiem. Położenie zamachowców stało się krytyczne, szczególnie po tym jak w nocy z 11/23 na 12/24 sierpnia posłuszeństwa rządowi tymczasowemu w Sofii odmówił przebywający w Sliwnicy 1. pułk piechoty⁷³.

W zaistniałej sytuacji do sekretarza poselstwa w Sofii Bogdanowa zgłosili się przywódcy rebelii i poinformowali, że zmuszeni są uciekać z kraju, w przeciwnym razie grozi im śmierć. Oświadczyli przy tym, że jedyną osobą, która jest zdolna zapanować nad sytuacją w państwie i nie dopuścić do rozlewu krwi, jest jeden z liderów Partii Liberalnej, kilkakrotny minister i premier rządu w latach 1880–1881 i 1884–1886, Petko Karawelow⁷⁴. Co prawda, potępił on zamach stanu, jednak uważał, że aby uniknąć wewnętrznych konfliktów, nie można pozwolić na powrót księcia, bo mogłoby to jedynie skomplikować sytuację w kraju⁷⁵. Ten sposób rozwiązania kryzysu w pełni odpowiadał Rosji⁷⁶.

12/24 sierpnia 1886 r. powołano nowy rząd, skupiający w składzie przedstawicieli różnych partii i ugrupowań politycznych. Na czele gabinetu stanął Karawelow⁷⁷. Po jego ukonstytuowaniu się w Tyrnowie rozpoczęły się negocjacje ze Stambułowem w celu jego uznania. Kwestią sporną, która dzieliła obu polityków, był stosunek do księcia Aleksandra. Karawelow stał na stanowisku, że o jego ewentualnym powrocie i dalszym sprawowaniu władzy może rozstrzygnąć tylko Zgromadzenie Narodowe, ale dopiero po ustabilizowaniu sytuacji w państwie. Przewodniczący Zgromadzenia Narodowego konsekwentnie upierał się natomiast przy zagwarantowaniu możliwości powrotu księcia na tron, nawet gdyby miało to doprowadzić do przelewu krwi⁷⁸. Stambułow swoje stanowisko poparł demonstracją siły. 13/25 sierpnia trzy pułki pod dowództwem kpt. Żeka Welczewa wymaszerowały z Płowdiwu w kierunku Sofii, a dwa dni

⁷¹ Richard J. Crampton, *Bulgaria 1878–1918: a history* (New York: Columbia University Press for East European Monographs, 1983), 112.

⁷² Jelavich, *Tsarist Russia*, 256.

⁷³ Ralev, „Detronaciata na knâz”, s. 86.

⁷⁴ Kucarov, *Vossoedinenie Bolgarii*, 157.

⁷⁵ Statelova, Gr”nčarov, *Istoriâ na nova*, 91.

⁷⁶ Kucarov, *Vossoedinenie Bolgarii*, 157.

⁷⁷ Curakov, *Enciklopediâ pravitelstata*, 52.

⁷⁸ Statelova, Gr”nčarov, *Istoriâ na nova*, 92.

później w Wakarel skoncentrowano wierne księciu oddziały składające się z: czterech pułków piechoty, pułku artylerii i pułku kawalerii⁷⁹.

Głównym problemem było teraz niedopuszczenie do wybuchu wojny domowej. Aby uniknąć bratobójczych walk, Karawelow zdecydował się na ustępstwa. Zgodził się na tymczasowy powrót Battenberga, do czasu podjęcia ostatecznej decyzji o losie tronu bułgarskiego przez parlament. Chcąc zapobiec przelewowi krwi, polecił także wycofać ze stolicy wszystkie oddziały uczestniczące w zamachu stanu z 9/21 sierpnia⁸⁰.

Koncyliacyjna postawa Karawelowa wywołała niezadowolenie rosyjskiego konsula w Sofii, który starał się wpłynąć na niego, wykorzystując rzekome zagrożenie serbskie. Posunął się nawet do szantażu, mówiąc, że „Rosja zabezpieczy granice Bułgarii i okaże jej pełne poparcie, pod warunkiem, że książę nie wróci, w przeciwnym razie rosyjskie wojska zajmą Bułgarię, a pierwszym spośród powieszonych będzie Stambołow”⁸¹. Bułgarski polityk nie ugiął się jednak pod groźbami. Nie znalazł natomiast nici porozumienia ze Stambołowem co do kształtu przyszłego rządu.

15/27 sierpnia 1886 r. po trzech dniach urzędowania Karawelow podał rząd do dymisji. Jeszcze tego samego dnia Stambołow wysłał telegram do księcia Aleksandra von Battenberga z prośbą o powrót do Bułgarii⁸². 16/28 sierpnia wydana została „Proklamacja do narodu bułgarskiego”, w której ogłoszono powołanie do czasu jego powrotu trzech namiestników: Stefana Stambołowa, Petka Raczewa Sławejkowa i dr. Gorgija Stranskiego, oraz utworzenie koalicyjnego rządu kierowanego przez dr. Wasila Radosławowa⁸³.

18/30 sierpnia 1886 r. wojska wierne księciu zajęły bez walki stolicę państwa – Sofię⁸⁴. Wkrótce potem nowe władze wprowadziły na terenie całego kraju stan oblężenia⁸⁵.

Reakcja Petersburga na zaistniałe zdarzenia była nader powściągliwa. 16/28 sierpnia minister spraw zagranicznych Mikołaj Girs wysłał telegram do p.o. konsula w Sofii, w którym napisał, że „[...] w związku z brakiem możliwości przeciwdziałania zaistniałym wypadkom, uważamy, za konieczne nie odbieranie u osób stojących na czele rządu nadziei na możliwe zbliżenie z Rosją”⁸⁶. Ten spokój Petersburga może wydawać się nieco zaskakujący, biorąc pod uwagę fakt, z jaką energią do tej pory starał się uniemożliwić powrót Aleksandra von Battenberga do kraju⁸⁷.

⁷⁹ Radev, *Stroitelite na s'vremenna*, 150.

⁸⁰ Kosik, *Rusaska polityka*, 143.

⁸¹ *Ibidem*.

⁸² Beaman, *M. Stambuloff*, 96.

⁸³ Curakov, *Enciklopediâ pravitelstata*, 55.

⁸⁴ Kosik, *Rusaska polityka*, 145.

⁸⁵ Statelova, Gr'nčarov, *Istoriâ na nova*, 92.

⁸⁶ Cyt. za: Statelova, Gr'nčarov, *Istoriâ na nova*, 145–146.

⁸⁷ *Ibidem*, 146.

Znamienne przy tym było to, że Rosjanie nie poczuli się do odpowiedzialności za porażkę zamachowców. 31 sierpnia / 12 września 1886 r. attaché wojskowy Rosji w Bułgarii w liście adresowanym do szefa Sztabu Głównego gen. adiutanta Mikołaja Obruczewa winą za niepowodzenie zamachu stanu obarczył spiskowców, zarzucając im niechęć do podejmowania zdecydowanych działań i brak możliwości przesłania rozkazów do jednostek rozmieszczonych na prowincji. Fakt przejścia większości jednostek na stronę księcia tłumaczył natomiast rzekomą przynależnością oficerów do partii Stambułowa⁸⁸. Sprowadzenie przyczyn klęski zamachowców tylko do kwestii organizacyjnych i wolicjonalnych nie wyczerpuje jednak tematu. Rosyjski oficer nie chciał dostrzec lub nie dostrzegał zasadniczych przyczyn niepowodzenia spisku, jakim była niewłaściwa ocena sytuacji politycznej w kraju przez jego inicjatorów oraz stan nastrojów przeważającej części społeczeństwa bułgarskiego⁸⁹.

Abdykacja księcia Aleksandra von Battenberga

Telegram Stambułowa z prośbą o powrót do Bułgarii zastał księcia Aleksandra von Battenberga we Lwowie⁹⁰. Mimo pewnych wątpliwości postanowił on wrócić do kraju i 17/29 sierpnia przekroczył granicę w Ruszczuku. Jeszcze tego samego dnia została opublikowana „Proklamacja do narodu bułgarskiego”, w której książę ogłosił, że przejmuje rządy nad krajem i zatwierdza rozporządzenia wydane w czasie jego nieobecności przez namiestników. Zaaprobował także powołany przez nich rząd dr. Radosławowa i wyznaczenie ppłk. Mutkurowa na stanowisko głównodowodzącego bułgarską armią⁹¹.

Wśród tłumu zgromadzonego w celu powitania księcia stał rosyjski wicekonsul Boris. Szatochin. Jego obecność mogła zostać odczytana jako próba pojednania ze strony Rosji. W krótkiej rozmowie z rosyjskim dyplomatą bułgarski władca podziękował mu za przybycie i poprosił o przekazanie do Petersburga informacji, że z niecierpliwością oczekuje przyjazdu specjalnego carskiego komisarza⁹².

⁸⁸ Vypiska iz raporta voenogo agenta v Sofii načal'niku glavnogo štaba Obručevu, 31 VIII / 12 IX 1886 g., dok. nr 15, w *Avanturite na ruskiâ*, 50–51.

⁸⁹ Ілчо Димитров, „Rozwój społeczno-gospodarczy Bułgarii od jednoczenia do ogłoszenia niepodległości”, w *Bułgaria. Zarys dziejów*, red. *idem*, tłum. Maria Więckowska, Adam Koseski (Warszawa: Książka i Wiedza, 1986), 211.

⁹⁰ George F. Kennan, *The Decline of Bismarck's European Order: Franco-Russian Relations, 1875–1890* (Princeton: Princeton University Press, 1979), 191.

⁹¹ Proklamacja do narodu bułgarskiego, Ruse, 17 VIII 1886 r., dok. nr 6, w Jarosław Rubacha, Andrzej Malinowski, *Historia Bułgarii 1870–1915. Materiały źródłowe z komentarzami*, t. III: *Polityka wewnętrzna* (Warszawa: Neriton, 2009), 78.

⁹² W momencie dokonania zamachu cesarz Rosji podjął decyzję o wysłaniu do Sofii jako swojego przedstawiciela gen. adiutanta księcia Nikołaja S. Dołgorukowa, Kucarov, *Vossoedinenie Bolgarii*, 153–154.

Jednocześnie zobowiązał się, że po zakończeniu z nim spotkania jest zdecydowany opuścić Bułgarię, co spotkało się jednak w Petersburgu z niedowierzaniem⁹³.

Wiele wskazuje, że Aleksander von Battenberg miał świadomość swojej sytuacji w nowych realiach. Podczas spotkania z brytyjskim konsulem Soldernem oświadczył, że wrócił do kraju tylko po to, aby „oczyścić się z hańby wygnania jak «psa»”⁹⁴. Z zalem mówił również, że w zamachu stanu brali udział nieomal wszyscy oficerowie ministerstwa wojny oraz wielu dowódców, którzy teraz witają go z entuzjazmem⁹⁵.

Wkrótce potem księżę wysłał telegram do Petersburga. W piśmie adresowanym do cara Rosji napisał:

Dziękuję Waszej Wysokości za postawę przyjętą przez jego przedstawiciela w Ruszczuku. Sama jego obecność podczas mojego powitania pokazała mi, że cesarski rząd nie może sankcjonować rewolucyjnych działań podjętych wobec mojej osoby. Błagam Jego Wysokość o wydanie poleceń, aby generał Dołgorukow skontaktował się ze mną osobiście, tak szybko, jak to możliwe. Będę szczęśliwy, mogąc dać Jego Wysokości ostateczny dowód mojego niezmiennego oddania, które czuję wobec Jego znamienitej osoby. Ponieważ Rosja dała mi koronę, jestem gotów oddać ją w ręce mojego suwerena⁹⁶.

W tej sytuacji Aleksander III nie zamierzał przepuścić okazji do ostatecznej rozprawy z niepokornym kuzynem. List Battenberga został opublikowany w rosyjskich gazetach, a car osobiście zredagował odpowiedź. Replika była wyjątkowo zorstka i nie pozostawiała żadnych złudzeń.

Telegram Waszej Wysokość otrzymałem. Nie mogę zaakceptować waszego powrotu do Bułgarii z uwagi na katastrofalne skutki, jakie może to spowodować dla, i tak już mocno doświadczonego, kraju. Misja księcia Dołgorukowa jest nieaktualna. Powstrzymam się od jakiegokolwiek interwencji w związku z nieszczęsnym położeniem, w którym znajduje się Bułgaria spowodowanym waszym tu pobytem. Wasza Wysokość musi sam zdecydować, co ma uczynić. Nie zamierzam tego osądzać ze względu na pamięć mojego ojca, interes Rosji i pokój na Wschodzie⁹⁷.

Odpowiedź z Petersburga dotarła do Bułgarii 20 sierpnia / 1 września 1886 r. Była ona zaskoczeniem dla członków rządu bułgarskiego, którzy nie zostali poinformowani o telegramie wysłanym przez księcia⁹⁸. W związku z otrzymaną

⁹³ Aleksander III opatrzył te informacje komentarzem „Uwierzę tylko wtedy, kiedy to się stanie”, cyt. za: *ibidem*, 238.

⁹⁴ Cyt. za: *ibidem*, 239.

⁹⁵ *Ibidem*.

⁹⁶ Cyt. za: Beaman, *M. Stambuloff*, 98–99.

⁹⁷ Sergiej S. Tatišev, *Iz prošlago russkoj diplomatii. Istoričeskiâ izsledovaniâ i političeskiâ stał'i* (S-Petrburg: Izdanie A.S. Suvorina, 1890), 454. Por. też: Radev, *Stroitelite na s"vremenna*, 186, 195.

⁹⁸ Jelavich, *Tsarist Russia*, 259. Zob. też: Vasilka Tankova, „Ot 1886 do 1894 g.: Vreme na efektivnata diplomaciâ”, w Elena Statelova, Radoslav Popov, Vasilka Tankova, *Istoriâ na b"lgarskata*

odpowiedzią Aleksander von Battenberg zdecydował się abdykować⁹⁹. W kraju zapanowała dezorientacja.

22 sierpnia / 3 września Battenberg przybył do Sofii. W związku z tym w stolicy odprawiono uroczyste modły i odbyło się przyjęcie w pałacu książęcym¹⁰⁰. Cała radość z jego powrotu wkrótce zniknęła. Jeszcze tego samego dnia bułgarski władca w rozmowie z rosyjskim konsulem potwierdził zamiar wyjazdu z Bułgarii „tak szybko, jak to możliwe”, jednocześnie zapewniał, że nigdy nie był wrogiem Rosji. Wyjaśnił także, że zamierza abdykować w terminie maksymalnie dwóch dni w taki sposób, aby służyło to zbliżeniu Rosji i Bułgarii¹⁰¹.

Najbliższe dni książę przeznaczył na pożegnalne spotkania. Podczas jednego z nich, z kadrą oficerską, powiedział m.in., że pomijając zdradę kilku oficerów, pozostali zdali egzamin i obronili honor armii, o której zawsze będzie myślał z sympatią. Pozostać w kraju jednak nie może, albowiem tego nie życzy sobie car, dlatego musi zrezygnować z tronu w interesie Bułgarii, gdyż w przeciwnym razie będzie ona okupowana przez Rosję¹⁰².

23 sierpnia / 4 września Aleksander von Battenberg zwołał spotkanie działaczy politycznych, na którym obecni byli jego zwolennicy oraz przedstawiciele opozycji: Cankow i Karawełow. Na spotkaniu opracowano kilka pytań i prośb pod adresem rządu w Petersburgu, które jeszcze tego samego dnia delegacja w składzie: Karawełow, Stambołow, Radosławow, Stoilow i Geszow, przedstawiła w rosyjskim konsulacie. Bułgarscy politycy byli ciekawi, jakie stanowisko zajmie Rosja w kwestii dalszego funkcjonowania państwa, czy będzie popierać rząd wyłoniony po wyjeździe księcia, czy car zgodzi się, aby wybór nowego władcy odbywał się zgodnie z konstytucją, kogo Aleksander III rekomenduje na tron książęcy, jakie jest stanowisko imperatora w kwestii zjednoczenia północnej i południowej Bułgarii oraz jakie są oczekiwania rządu rosyjskiego, aby poprawić stosunki z rządem bułgarskim¹⁰³.

Osobno oczekiwania wobec Rosji w rozmowie z rosyjskim konsulem przedstawił Aleksander von Battenberg. Nalegał on na uzyskanie zapewnienia, że po opuszczeniu Bułgarii nie będzie ona okupowana przez carskie wojska, Rosjanin nie będzie sprawował funkcji ministra wojny, a w armii bułgarskiej nie będą służyć rosyjscy oficerowie¹⁰⁴. Nieprzychylny księciu cesarz Rosji na raporcie z Sofii napisał: „Zgadzam się na wszystko, aby tylko jak najszybciej opuścił kraj”¹⁰⁵.

diplomaci 1879–1913 g. (Sofiâ: Fundaciâ Otvoreno obšestvo, 1994), 95.

⁹⁹ Beaman, M. *Stambuloff*, 101–102.

¹⁰⁰ Kucarov, *Vossoedinenie Bolgarii*, 241.

¹⁰¹ *Ibidem*, 241–242.

¹⁰² *Ibidem*, 242.

¹⁰³ *Ibidem*, 242–243.

¹⁰⁴ *Ibidem*, 243.

¹⁰⁵ Kosik, *Russkaâ polityka*, 149.

W tym samym czasie Stambołow i Radosławow odbyli spotkania z konsulami pozostałych mocarstw. Poinformowali, że są zdecydowani przeszkodzić w wyjeździe księcia, jeżeli nie otrzymają z ich strony gwarancji niepodległego bytu Bułgarii. Według doniesień rosyjskiego konsula w łonie armii zawiązał się spisek, aby nie dopuścić do wyjazdu bułgarskiego władcy. Tego typu informacje, sugerujące nawet możliwość wybuchu niepokojów społecznych, wywołały wzburzenie cara¹⁰⁶.

26 sierpnia / 7 września 1886 r. do Sofii dotarła odpowiedź na dezyderaty przedstawione przez bułgarskich polityków. Rząd rosyjski był gotów poprzeć nowy rząd bułgarski pod warunkiem, że będzie to rząd koalicyjny, który skupi się na przywróceniu porządku w kraju. Z tego też powodu uważano za niecelowe zajmowanie się sprawą elekcji nowego władcy. Wyrażono także gotowość do akceptacji zjednoczenia, ale pod warunkiem wyrzeczenia się metod siłowych przy jego urzeczywistnieniu. Realizację pozostałych kwestii uzależniono, podobnie jak w kwestii wyboru księcia, od zapewnienia porządku i spokoju w państwie¹⁰⁷. Treść odpowiedzi była zatem bardzo ogólna i nie zawierała jednoznacznych deklaracji. Sprowadzała się ona w istocie do jednego: książę Aleksander musi wyjechać z Bułgarii, wówczas będzie można mówić o poprawie relacji.

26 sierpnia / 7 września 1886 r. książę Battenberg ogłosił „dobrowolne” zrzeczenie się tronu. W wydanym z tego powodu manifestie napisał, że krok ten „[...] pozwoli odbudować dobre stosunki między Bułgarią i jej Oswobodzicielką – Rosją”¹⁰⁸. Wyzaczył też osoby, które miały sprawować władzę w państwie do czasu wyboru nowego władcy. Regentami zostali: Stefan Stambołow, ppłk Sawa Mutkurow i Petko Karawelow¹⁰⁹. Włączenie w skład regentów tego ostatniego miało pokazać, że Bułgaria stara się postępować zgodnie z radami Rosji dotyczącymi formowania organów władzy przez przedstawicieli różnych partii. Wkrótce dokonano także rekonstrukcji rządu¹¹⁰.

27 sierpnia / 8 września Aleksander von Battenberg opuścił Bułgarię i udał się do rodzinnego Darmstadt¹¹¹. Od tego momentu w kraju rozpoczął się okres interregnum i sprawowania rządów przez regentów.

Pomimo abdykacji księcia Aleksandra von Battenberga sytuacja wewnętrzna w państwie była nadal trudna. Charakteryzowała ją ostra walka między zwolennikami idei prorosyjskich i prozachodnioeuropejskich, między zwolennikami i przeciwnikami Stambołowa. Uczestnikami jej byli także wojskowi, którzy

¹⁰⁶ Kucarov, *Vossoedinenie Bolgarii*, 243–244.

¹⁰⁷ *Ibidem*, 245.

¹⁰⁸ Manifest księcia Aleksandra I do narodu bułgarskiego o abdykacji, Sofia, 26 VIII 1886 r., dok. nr 7, w Rubacha, Malinowski, *Historia Bułgarii*, 79.

¹⁰⁹ *Ibidem*, 80.

¹¹⁰ Curakov, *Enciklopediâ pravitelstata*, 55.

¹¹¹ Książę wstąpił w szeregi armii austro-węgierskiej, gdzie dowodził pułkiem, i poślubił śpiewaczkę operową. Zmarł w grudniu 1893 r. w wieku 36 lat. Zgodnie z jego ostatnią wolą został pochowany w Sofii, Kennan, *The Decline of Bismarck's*, 193.

w ciągu niespełna dwóch lat zainicjowali bunty przeciwko władzy regentów jesienią 1886 r. w Burgas¹¹² i Sliwen¹¹³, a rok później w Silistrze i Ruse¹¹⁴. Zakończyły się one porażką spiskowców, a u władzy utrzymali się przedstawiciele sił nacjonalistycznych, którzy siłą zdławili wszelkie próby oporu i wbrew prorosyjskiej opozycji doprowadzili w 1887 r. do wyboru nowego władcy księcia Ferdynanda Sachsen-Koburg-Gotha¹¹⁵.

Zakończenie

Przeprowadzony 9/21 sierpnia 1886 r. przez grupę oficerów-rusofili zamach stanu zakończył się niepowodzeniem. Wielu spośród jego uczestników, m.in. mjr Dimitriew, opuściło kraj i udało się na emigrację do Imperium Osmańskiego, Rumunii i Rosji¹¹⁶. Inni, jak np. kpt. Benderew i mjr Grujew, zostali schwytani i przekazani sądowi wojskowemu¹¹⁷. Pozostali z niepokojem oczekiwali na decyzje nowych władz. Jak należało się spodziewać, ich pierwszą reakcją były aresztowania. Objęły one w pierwszej kolejności kadrę oficerską jednostek, które wzięły udział w detronizacji księcia, w wyniku czego do 31 sierpnia / 12 września 1886 r. zatrzymano 38 oficerów¹¹⁸. W parze z aresztowaniami prowadzona była także akcja „oczyszczania” armii z „nieuczciwych” członków korpusu oficerskiego. Spośród ogólnej liczby 700 oficerów za udział w spisku zwolniono stu¹¹⁹. Represje dotknęły także oddziały, które opowiedziały się po stronie zamachowców. Na podstawie rozkazu nr 181 z 24 sierpnia / 5 września 1886 r.

¹¹² Dimitriew Tangulov, „Bunt na rusofilite v Burgas prez 1886 godina”, *Voенnoistoričeski sbornik* 4 (1987): 162–176.

¹¹³ Ilija Marinov, „Bunt na rusofilite v Sliven prez 1886 g.”, *Voенnoistoričeski sbornik* 2 (1982): 170–176.

¹¹⁴ *Idem*, „Bunt na rusofilite v Silistra i Ruse prez 1887 g.”, *Voенnoistoričeski sbornik* 1 (1972): 161–185.

¹¹⁵ Dwudziestosześcioletni syn Augusta Koburga i księżnej Klementyny Orleańskiej urodził się w Wiedniu. Dzięki koneksjom rodzinnym spokrewniony z największymi rodami arystokratycznymi Europy. Oficer 2. pułku huzarów w stopniu pułkownika, zapalony botanik, entomolog i filatelista. Szerzej na ten temat: Stephen Constant, *Foxy Ferdinand. Tsar of Bulgaria* (New York–London–Toronto–Sydney: Franklin Watts, 1980).

¹¹⁶ Przebywający na emigracji oficerowie podjęli aktywne działania w celu obalenia rządów regencji, m.in. tworząc i wysyłając do kraju czety powstańcze. Korzystając z pomocy rosyjskiej, podjęli także nieudaną próbę wywołania 19 II / 3 III 1887 r. ogólnonarodowego powstania, Trendafil Mitev, „Razrešavaneto na oficersko-emigranskiâ v”pros prez 90-te godini na XIX vek”, *Voенnoistoričeski sbornik* 1 (1981): 39–40.

¹¹⁷ Andrej Pantev, „Političeskata kriza prez 1886–1887”, w *Istoriâ na B”lgariâ*, t. VII: *V”zstanovâvane i utv”rždavane na B”lgarskata d”ržava. Nacionalno-osvoboditelni borbi (1878–1903)*, red. Hristo Hristov (Sofia: Izdatelstvo na B”lgarskata Akademiâ na Naukite, 1991), 239.

¹¹⁸ Radev, *Stroitelite na s”vremenna*, 248.

¹¹⁹ Pantev, „Političeskata kriza”, 240.

2. pułk piechoty rozwiązano, jego sztandar spalono, a podoficerów i żołnierzy przeniesiono do innych jednostek. Na mocy tego samego rozkazu rozformowane zostały także 1. pułk artylerii i Szkoła Wojskowa¹²⁰.

Korzystając z prerogatyw wynikających z obowiązywania w kraju stanu oblężenia odwołano ze stanowisk wielu urzędników, a za kraty trafili przeciwnicy polityczni nowych władz. Wśród nich znaleźli się m.in.: Stefan Bobczew, Danaił Jurkow, Michał Madżarow, Iwan Wazow i inni¹²¹.

W tle wydarzeń w sierpniu 1886 r. stały działania dyplomatów rosyjskich wrogo ustosunkowanych do bułgarskiego władcy. Tłumaczenie zamachu stanu z 9/21 sierpnia 1886 r. tylko czynnikami zewnętrznymi byłoby jednak nadmiernym uproszczeniem.

Historycy nie są zgodni co do przyczyn, które skłoniły spiskowców do wypowiedzenia lojalności księciu. Amerykański dyplomata i historyk George Frost Kennan wskazuje, że było to związane z przyspieszonym awansem dużej liczby oficerów milicji wschodniorumelijskiej kosztem oficerów armii Księstwa Bułgarskiego¹²². Charles Jelavich jest zdania, że grupę nielojalnych oficerów stanowili w większości ci, których dowodzenie podczas wojny spotkało się z naganą ze strony księcia¹²³, a Richard J. Crampton uważa, że było to spowodowane rosnącym rusofilstwem wśród oficerów bułgarskich, którzy w przeważającej większości otrzymali wykształcenie w Rosji¹²⁴.

Nie dezawuuując dwóch pierwszych powodów, które mogły mieć wpływ na jednostkowe decyzje, stanowisko prezentowane przez Cramptona wydaje się bardziej przekonywające, przy czym trzeba pamiętać, że rusofilstwo nie dotyczyło tylko tej grupy zawodowej, ale całego społeczeństwa bułgarskiego.

Związki Rosji z Bułgarią opierały się na wielowiekowej wspólnocie kulturowej. Wzmogły się one w XVIII w., kiedy to Rosja zaczęła otaczać opieką duchową i materialną pozostające pod panowaniem osmańskim narody prawosławne. W przypadku Bułgarii przyczyniło się to zapoczątkowania na początku XIX w. procesu odrodzenia narodowego oraz uformowania się elit społecznych¹²⁵. Relacje rosyjsko-bułgarskie umocniły się w latach siedemdziesiątych XIX w. za sprawą zaangażowania Imperium Rosyjskiego w dzieło wyzwolenia narodowego Bułgarów. Walnie do tego przyczyniła się wojna rosyjsko-turecka 1877–1878 r.,

¹²⁰ Radev, *Stroitelite na s'vremenna*, 249.

¹²¹ Statelova, Gr'nčarov, *Istoriâ na nova*, 94.

¹²² Kennan, *The Decline of Bismarck's*, 189.

¹²³ Jelavich, *Tsarist Russia*, 247.

¹²⁴ Crampton, *Bulgaria 1878–1918*, 110.

¹²⁵ Do 1878 r. około 700 Bułgarów ukończyło uniwersytety lub wyższe szkoły teologiczne w Rosji. Stanowiło to około 1/3 wszystkich wykształcanych Bułgarów, Crampton, *Bulgaria*, 53. Bułgarski historyk Nikolaj Genčev podaje natomiast, że w okresie od 1853 do 1878 r. wykształcenie wyższe w Rosji uzyskało 267 Bułgarów, Nikolaj Genčev, *Franciâ v b'lgarskoto duhovno v'zraždane* (Sofiâ: Universitatska pečatnica, 1979), 231.

w której narodził się mit Rosji – wyzwolicielki. To w dużym stopniu przyczyniło się do narodzenia się postawy rusofilskiej w społeczeństwie bułgarskim, bazującej na głębokiej i stałej wdzięczności za odzyskanie niezawisłości.

Tym procesom podlegał także tworzący się korpus oficerski młodej armii bułgarskiej. Jego związki z Rosją pogłębiało dodatkowo zadzierzgnięte podczas wojny rosyjsko-tureckiej braterstwo broni, którego symbolem jest obrona wąwozu Szipka¹²⁶. Wpływ na to miał także, na co zwrócił uwagę Crampton, proces szkolenia oficerów na bazie rosyjskich uczelni wojskowych.

Praktyka pierwszych lat funkcjonowania Księstwa Bułgarskiego, pozostającego praktycznie pod nadzorem rosyjskim, przyniosła w niektórych kręgach politycznych rozczarowanie i powstanie nieznanego do tej pory zjawiska: rusofobii. Stosunek do Rosji stał się w ten sposób, obok rywalizacji ugrupowań konserwatywnych i liberalnych, stałym elementem walki politycznej w kraju.

Rozbieżności w relacjach rosyjsko-bułgarskich, które nasiliły się po śmierci cara Aleksandra II, w dużym stopniu były jednak nieznanie szerszym kręgom społeczeństwa, stąd też z zaskoczeniem przyjęto negatywne stanowisko Petersburga w sprawie zjednoczenia północnej i południowej Bułgarii. Dla wielu najprostszym wytłumaczenie zaistniałej sytuacji, zgodnym z rosyjską interpretacją, była prozachodnia polityka księcia Aleksandra von Battenberga i jego popleczników. Bułgarski władca jawił się w ten sposób jako główny filar antyrosyjskiego kursu politycznego i przeszkoda w przywróceniu „poprawnych” stosunków z Rosją.

Nie bez znaczenia dla spiskowców był także niewielki autorytet władcy wśród społeczeństwa oraz w szeregach armii pomimo sukcesu na drodze realizacji idei zjednoczeniowych i zwycięstwa odniesionego w wojnie z Serbią. Książę pochodził z obcego kręgu kulturowego, a swoimi zapędami do ograniczenia demokratycznych form sprawowania rządów przysporzył sobie wielu przeciwników. Podobna sytuacja miała miejsce w armii kontrolowanej przez Rosjan, którzy w pewnym momencie nie byli zainteresowani podtrzymywaniem autorytetu księcia w jej szeregach.

Zamach 9/21 sierpnia 1886 r. zakończył się niepowodzeniem, ale sytuacja w państwie – wbrew oczekiwaniom uczestników kontrzamachu – nie powróciła już do stanu poprzedniego. Jej efektem była wymuszona przez Rosjan abdykacja księcia Aleksandra von Battenberga i umocnienie prozachodniej orientacji rozwoju państwa.

¹²⁶ O roli i znaczeniu bitwy o Szipkę w kulturze bułgarskiej zob.: ED [Ewelina Drzewiecka] „Szipka”, w *Leksykon tradycji bułgarskiej*, red. Grażyna Szwat-Gyłybowa (Warszawa: Sławistyczny Ośrodek Wydawniczy, 2011), 300–303.

Dariusz Faszczka

The pillar of throne? The question of loyalty of the Bulgarian army during the state crisis in 1885–1886

In 1885, as a result of the unification of northern and southern Bulgaria without the consent of European powers, the political tensions in the Balkans successively increased. One of the consequences was the outbreak of Serbian-Bulgarian war. The victory of Bulgarians paradoxically contributed to the deep crisis in the country and led to the abdication of Prince Alexander von Battenberg. A group of officers played an active role in these events. In August 1886 they carried out a coup d'état and the abdication of ruler. Soon a counter-attack was organized, and the political power fell into the hands of politicians sympathizing with Prince Alexander. The dethroned ruler returned to the country. However, the persisting state of tensions and pressure from Russia forced the prince to abdicate again.

The article presents the process of growing crisis of the Bulgarian state and the course of coup d'état aimed at depriving the Bulgarian ruler of power, its consequences, as well as explaining the motives of conspirators.